

ne ili druge škole jer on tvrdi da svaki pristup ima svoju vrijednost. Glasie misli da jedna teorija ne mora isključivati drugu, nego da svaka ispituje i razmatra različite značajke istog fenomena. Strukturalizam npr. analizira unutrašnji sadržaj tog »maskaradnog« običaja te otkriva bitan duševni sastav tog očitovanja, a funkcionalizam izlaže sasvim drukčije stajalište, tj. ispituje kakvi su odnosi tog običaja s drugim kulturnim ustanovama i koje su posljedice tih odnosa. Nema razloga da se isti folklorist ne služi i jednim i drugim pristupom. Tako se Glasie uglavnom pozitivno odnosi prema svakoj teoriji.

Obje su knjige vrlo vrijedne i zanimljive za folkloriste, povjesničare i znanstvenike s područja ostalih društvenih znanosti.

Richard MARCH

INTERETHNIK UND SOZIALER WANDEL IN EINEM MEHRSPRACHIGEN DORF DES RUMÄNISCHEN BANAT, von ANNEMIE SCHENK und INGEBORG WEBER KELLERMANN, unter Mitarbeit von Michael Motzer und Walter Stolle, Marburger Studien zur vergleichenden Ethnosoziologie, Bd. 3, Marburg 1973, 235 str.

Ispitivanje manjinskih grupa omiljela je tema Ingeborg Weber Kellermann. Rezultati takvih dugoročnih ispitivanja dovode je neprestano do drugačijih stavova od Jungbauerovih postavki o »jezičnim otocima«, izolatima i dominantnoj naciji, koji su se u etnologiji pojavili oko 1930. g.

Uz pomoć dobro organizirane radne ekipe Kellermannova je monografski obradila lokalitet Becicherkul-Mic (Mali Bečkerek u rumunjskom dijelu Banata), zaista pogodan lokalitet u kojima žive pripadnici triju narodnosti: rumunjske, njemačke i srpske. Zanimljivo je da se odnos među nacijama neprestano mijenjao: čas su prevlada-

vali Nijemci, čas Rumunji. Istraživanja su imala razuman okvir: ograničila su se na ispitivanje tema koje čine okosnicu svakidašnjeg života. To su rad, slobodno vrijeme, obitelj, odgoj i školovanje. Pri ispitivanju su pomogli i rumunjski stručnjaci, no pretežu podaci njemačkih kazivača i informatora. Ispitano je stotinjak ljudi, a odabrani su prema spolu, dobi, pripadnosti socijalnoj grupi i pozivu. Te studije pružaju u cjelini dinamičnu sliku sela, sliku koja je realna i jedina u mogućnosti iskazati kako žive razne narodnosti u jednom jedinom selu. (Ovo trojstvo, naravno, nije senzacionalno. Znamo da se stjecanjem povijesnih okolnosti u našem selu Lipovljani okupilo i udomilo čak 15 narodnosti.)

Jedan od zaključaka radateljice čini mi se naročito važnim i vrijednim da se istakne: utvrdila je da se grupe izdvajaju u mnogo većoj mjeri prema socijalno-ekonomskom položaju negoli po etničkom obilježju. Takav zaključak je dovoljno revolucionaran da demistificira čitavu skalu starijih stavova istraživača prema »čudesnim« jezičnim izolatima koji su se divno očuvali u stranoj sredini. (Ovo »stranoj« ujedno se prevodilo i kao »neprijateljskoj«.)

Suvremenom životu najlakše se približiti uz prethodno poznavanje povijesnog stanja u kojem se taj život odvijao. Treba napomenuti da je u Malom Bečkereku život seljaka suvremen: tu se uz tradicionalnog malog posjednika odjednom našao i zadružni seljak, kolektivac, čiji sinovi i rođaci rade kao industrijski radnici ili obrtnici a i dalje žive u selu. Upravo zbog toga prilozi su svrstani ovim redom: Nakon predgovora I. W. Kellermann i teoretskog pristupa metodi istraživanja koju je uz pomoć obilne sociološke literature izradila A. Schenk, ista autorica daje pregled povijesnih stanja kroz koja je prolazio zadani lokalitet. Popis stanovnika iz 1717, kad već započinje mirnija faza života ovog mjesta, broji samo 36 kuća nastanjenih srpskim stanovništvom. Tek je, dakle, tokom 18. stoljeća ovo mjesto postalo međuetničkim, a drugi svjetski rat izbalansirao je sliku stanovništva na 1300 Rumunja, 624 Nijemca i 250 Srba. Gotovo je nepotrebno istaći da su pripadnici ovih narodnih grupa razlikuju i po religijskoj pripadnosti, što će se

odraziti na šarolikosti običaja kao i pri endogamiji, koja je do najnovijeg vremena bila gotovo obavezna, napose među Nijemcima.

Promjene koje su zahvatile u prvom redu ekonomsku bazu u selu tek će se postepeno reflektirati i na onim aspektima života koji nisu neposredno vezani uz proizvodnju.

Tako Walter Stolle izvještavajući o slobodnom i blagdanskome vremenu seljaka Malog Bečkereka ističe da osjećaj slobodnog vremena u modernom smislu riječi uopće nije zamjetljiv jer gotovo sve »slobodno vrijeme« pojedina kompenzira rad u vinogradu i na okućnici. Moglo bi se uopćeno reći da rad postaje svrha života, pa i njen sadržaj. Kolektivizacija je ubrzala rastanak s autarkičnim životom, ali se mještani ispitivanog lokaliteta teško rastaju od nekih tradicijskih stavova. (Tako vjeruju da onaj tko ne drži svinju nije imućan, premda se gajenje svinja ne isplati u zadružnoj organizaciji sela.) U vrijeme istraživanja (1970/71) masovni mediji (televizija, film) nisu još igrali značajniju ulogu.

O seoskom životu danas piše M. Motzer i priopćava nam neke značajke: u svijesti mladeži biti seljak ne predstavlja životnu vrijednost. Radnici su bolje plaćeni od seljaka radnika u zadruzi, raspoložu slobodnim vremenom, godišnjim odmorom itd. Seljaku je također bilo teško prilagoditi se kolektivnom odlučivanju u zadruzi. Naravno, promjene su napose pogodile stariju i srednju generaciju. Danas se socijalna struktura sela bitno izmijenila, ujednačila. Svi postaju »prosjечно« imućni.

I. W. Kellermann približava nam vrlo pregatno transformiranu seosku obitelj. Upozorit ću samo na dvije točke, koje možda najočitije ukazuju na promjene. Bitno se izmijenio odnos prema starim roditeljima: stari otac nije više gospodar, despot u kući, koji u starosti može računati na uzdržavanje (pravno regulirano). To više nije dužnost djece koja se sama po sebi razumije.

Također se izmijenio odnos prema endogamiji. Omladina je zaposlena u gradu, više međusobno komunicira i slobodno bira bračnog druga, bez obzira na socijalni položaj i nacionalnost roditelja.

Na modelu svadbe autorica je pokazala razvoj svadbenog običaja koji je razbio staru shemu svatovskih uzvanika: uz grupu seoskih svatova nalazimo i grupu neseoskih uzvanika, koji se uklapaju u pojedine faze svadbene ceremonije. Ovo je samo jedan od primjera kako se ekonomske promjene reflektiraju na kulturnim strukturama. Prema autoričinu uvjerenju težište u ekonomskoj strukturi obitelji preneseno je s posjedovanja zemlje i blaga na »posjedovanje« perspektivnog zanimanja. Nova zanimanja čine omladinu povezanijom i to utječe na realniji stav prema nacionalnim razlikama.

I. W. Kellermann još je jednom javlja kao autorica prikaza običaja Sv. tri kralja (Herodesspiel), običaja koji je svojstven samo njemačkim naseljenicima.

Ovaj običaj odlično je poslužio autorici kao ogledalo promjene shvaćanja i ponašanja. U doglednoj prošlosti dječaci su svoje skromne rekvizite posvećivali u crkvi i izvodili cijeli ceremonijal pred kućnim vratima s ciljem da domaćinstvo odbrane od vještica. Kasnije običaj prelazi u ruke mjesnog svećenika i ceremonijal poprima crkveni karakter, a u posljednje vrijeme sasvim je prešao u ruke seoske omladine, koja je običaj obogatila u funkcionalnom smislu: mlađici obilaze selo kao u staro vrijeme da bi izmamili u prvom redu darove, no premda su ti obilasci vrlo sistematični, postoje kuće koje ne puštaju čestitare na svoj prag.

»Običaj kao dio komunikacijskog sistema uz pomoć kojega se socijalne grupe sporazumijevaju služi njihovim društvenim potrebama kao sredstvo izražavanja koje se mijenja s promjenama društva«. (I. W. Kellermann, str. 186).

A. Schenk solidno je obradila temu škole i obrazovanja. I ona je ustanovila korijenske promjene u shvaćanju stanovnika Malog Bečkereka: danas je obrazovanje važno i usvajaju ga ne samo roditelji dječaka već i djevojčica. Raste broj polaznika stručnih škola. (Drži se da su praktična zanimanja najperspektivnija). Nekad je vrhunski seoski ugled bio rezerviran za načelnika, notara, župnika i učitelja, a danas je to predsjednik općine, direktor kolhoza i sl.

Ovaj zanimljiv i koristan zbornik oslanjao se velikim dijelom i na literaturu vezanu uz teme istraživanja, pa je zborniku pridodan i bibliografski dio. Bibliografske jedinice upozoravaju na određenu »modu istraživanja« koja je neko vrijeme trajala u znanosti. Pretežu mjesne monografije, čiji su autori domaći ljudi, historijski obrazovani i orijentirani.

Knjiga je opremljena fotografijama. Šteta što ih nije više, no kako je i istraživanje izvršeno u jednoj sezoni, fotodokumenti potječu samo s tog terenskog uviđaja.

Nives RITIG-BELJAK

**ZORICA RAJKOVIĆ, TRADICIJSKI
OBlici NEVJENČANOG BRAKA
KOD HRVATA I SRBA U SVJETLU
POJMA »POKUSNI BRAK«,
Institut za narodnu umjetnost,
Zagreb 1975, 115 str.**

Knjiga **Tradicijski oblici nevjenčanog braka**... nastala je razradom magistarskog rada autorice Z. Rajković. Pojava koju razrađuje kompleksna je u svojoj suštini i zahtijeva apsolutnu objektivnost pristupa i analize. Knjiga je već godinu dana pred nama, ali njeno prikazivanje i davanje kritičke ocjene zahtijevalo je vremena za objektivno sagledavanje stanja stvari, te stoga ovaj prikaz dolazi s malim zakašnjenjem.

Od početka našeg stoljeća »pokusni brak«, odnosno »brak na probu«, tretiran je u pravnoj praksi i analiziran u pravnoj i etnološkoj literaturi. Razlike u opisima iz literature i stvarne situacije koju zatiče na terenu navode autoricu na pokušaj preciznog određivanja termina i ustanovljavanja znanstvene istine o postojanju tog običaja. Terenska provjera podataka iz literature i etnoloških upitnica na istim prostorima u kojima je običaj opisivana osnova je analize svakog dostupnog podatka. Autorica uz etnološku, kon-

zultira i pravnu literaturu, zakonske odredbe i stručnjake iz porodičnog prava i sociologije porodice. U radu polazi od **određenja pokusnog braka** iz objavljenih tekstova (str. 5—7), da bi u poglavlju **Osvrt na dosadašnju literaturu** (str. 9—65) (nastojeći da »i sama ne izazove nesporazume i ne ošteti autore koje citira«) podvrgla te sadržaje kritičkoj analizi i ukazala na izvor iz kojega je očito poteklo determiniranje pojave kao »brak na probu«. Analiza iscrpnog citata svakog autora pruža i mogućnost sagledavanja općeg stanja u društveno-porodičnim odnosima u zahvaćenom vremenu i prostoru. U tome i u daljem tekstu vidljiv je napor autorice da što objektivnije prosuđuje stvari, pa u tome otkriva različit odnos drugih autora ne samo uslijed određene stručne usmjerenosti (analize problema samo s aspekta svoje struke), već i zbog različita njihova vrednovanja tradicijske kulture. To se odražava na tretmanu običaja. Već u tom poglavlju, na temelju poznavanja činjeničnog stanja na terenu, autorica pokazuje da se mnogi opisi tzv. »pokusnog braka« odnose na tradicijski nevjenčani brak, predbračne odnose i sl., te da su nedovoljno precizni da bi ukazivali na probnu intenciju institucije. Kompleksnost opisanih situacija, prenošenje moralnih kriterija razvijene sredine na seosko društvo, nerazumijevanje normi tradicijskog života, pretpostavljeni su ovdje kao razlozi istovrsnog određivanja različitih pojava tradicijske kulture, i to ponajviše izraženo u radovima pravnika. Međutim, pokazalo se da su mnoge osobitosti bračnog statusa u tradicionalnim sredinama (očito pod utjecajem starije stručne literature) dovodile do dvoumljenja i samih etnologa o karakteru pojave. Dosad se ovaj problem nije pojavljivao kao centralni interes drugih autora, već u sklopu promatranja kompleksa običaja, stoga su gotovo svi citirali ranije postavke stručne literature i njima se priklanjali. Da to nije precizno zahvaćeno ni u stranoj literaturi, pokazuje autorica izborom nekih važnijih radova švedskih, njemačkih i sovjetskih autora. Z. Rajković nastoji kritičkom analizom izbjeći poistovećivanje nekoliko tradicijskih pojava koje su obuhvaćene pod pojmom »pokusni brak«. Ona precizira osnovne elemente bitne za klasificiranje pokus-